

**Przemysław Bartosik\***

*Instytut Pamięci Narodowej*

ORCID: 0000-0002-6417-4822

**Jarosław Lemański\*\***

*Regionalne Towarzystwo Historii Ziemi Wałeckiej*

ORCID: 0000-0001-9541-8271

## **DZIAŁANIA OPERACYJNE WYDZIAŁU II WOJEWÓDZKIEGO URZĘDU SPRAW WEWNĘTRZNYCH W PILE W ZAKRESIE KONTRWYWIADOWCZEGO ZABEZPIECZENIA JEDNOSTEK WOJSKOWYCH NA PODLEGŁYM TERENIE W 1988 R.**

Pod koniec lat 80. XX w., w schyłkowym okresie istnienia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (dalej: PRL), uwidoczniły się problemy gospodarcze oraz brak poparcia społecznego dla polityki ówczesnych władz podległych ZSRR. Trudna sytuacja gospodarcza w kraju po wprowadzeniu stanu wojennego oraz wciąż lansowana przez władze PRL stara i naiwna propaganda zniechęcały coraz to większe grono obywateli. Zimnowojenna retoryka komunistycznych władz wciąż

---

\* Przemysław Bartosik – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, prezes Regionalnego Towarzystwa Historycznego Ziemi Wałeckiej, sekretarz Towarzystwa Historycznego „Dzierżykraj” w Człopie. Autor licznych publikacji, m.in. *Życie polityczne Wałcza i okolic w latach 1945-1990*. Redaktor rocznika naukowego „Studia i materiały do dziejów ziemi wałeckiej”. Kierownik naukowy pięciu konferencji pt. „Dzieje ziemi wałeckiej na przestrzeni wieków”. W ramach Centralnego Projektu Badawczego IPN realizuje badania pn. *Aparat bezpieczeństwa w województwie pilskim w latach 1975-1990*. Od wielu lat zajmuje się dziejami Człopy i ziemi człopskiej.

\*\* Jarosław Lemański – magister historii, od 2008 r. członek, a obecnie wiceprezes Regionalnego Towarzystwa Historycznego Ziemi Wałeckiej, od 2017 r. współzałożyciel i prezes Towarzystwa Historycznego Regionu Miastecckiego. Autor kilkunastu artykułów dotyczących historii regionalnej i historii wojskowości, publikowanych w rocznikach „Studia i materiały do dziejów ziemi wałeckiej” oraz „Miasteczki przegląd historyczny”, współautor książek: *Pamiętki z Rummelsburga*, wyd. w 2012 r. i *Rummelsburg – Miasteczko na przełomie dwóch epok*, wyd. w 2015 r. oraz albumu *Kolekcja z Rummelsburga*, wyd. w 2018 r.

przedstawiała kraje kapitalistyczne, zrzeszone wokół Stanów Zjednoczonych Ameryki w militarnym pakcie wojskowym NATO, jako czyhającego agresora, którego głównym celem było zniszczenie bloku państw socjalistycznych, zrzeszonych w Układzie Warszawskim pod przewodnictwem ZSRR. W rzeczywistości propaganda okazała się nieskuteczna, społeczeństwo nie tylko nie czuło lęku przed potencjalną agresją, ale nawet ulegało swoistej fascynacji krajami kapitalistycznymi, ich kulturą masową, produktami i wyraźnie wyższymi standardami życia. Pomimo przemian w świadomości społeczeństwa Polska jako kraj wciąż pozostawała w strefie wpływów ZSRR, a władze w kraju sprawowały w sposób autorytarny podlegli mu komuniści. Wojsko Polskie było drugą co do wielkości, po Armii Radzieckiej, siłą w strukturach Układu Warszawskiego. Położenie geograficzne Polski sprawiało, iż miała ona duże znaczenie strategiczne w planach wojennych ZSRR, dlatego też na terytorium Polski stacjonowało liczne zgrupowanie Armii Radzieckiej<sup>1</sup>. Nie do końca przychylna prorosyjskiej polityce władz ludność, jak również spore nagromadzenie jednostek wojskowych na strategicznie ważnym obszarze sprawiały, iż szczególnie duże znaczenie przywiązywano do zabezpieczenia jednostek wojskowych przed penetracją obcego wywiadu. Za zabezpieczenie kontrwywiadowcze terytorium Polski odpowiadały zarówno służby podległe wojsku, jak i służby cywilne. W strukturach Ministerstwa Obrony Narodowej (dalej: MON) zajmowała się tym Wojskowa Służba Wewnętrzna (dalej: WSW), utworzona na podstawie rozkazu Ministra Obrony Narodowej nr 01/MON z 10 stycznia 1957 roku. Do jej zadań – poza utrzymywaniem porządku w wojsku – należała też kontrwywiadowcza ochrona sił zbrojnych. W strukturze WSW w latach 80. XX w. za zabezpieczenie kontrwywiadowcze otoczenia wojska odpowiadał Zarząd II, natomiast za zabezpieczenie kontrwywiadowcze Sił Zbrojnych – Zarząd III. Realizowanie tych zadań polegało na ochronie kontrwywiadowczej jednostek i instytucji wojskowych poprzez niedopuszczenie do agenturalnego rozpoznawania obiektów wojskowych, zabezpieczenie tajemnic wojskowych za pomocą selekcji osób mających dostęp do dokumentów, kontrolę przestrzegania instrukcji i regulaminów, operacyjną ochronę osób pełniących najwyższe funkcje w wojsku oraz opiniowanie żołnierzy i pracowników cywilnych wyznaczonych do pracy na określonych stanowiskach<sup>2</sup>.

Poza strukturami wojskowymi kontrwywiadowczym zabezpieczeniem jednostek wojskowych zajmowała się również podległa Ministerstwu Spraw Wewnętrznych (dalej: MSW) Służba Bezpieczeństwa (dalej: SB). Formacja ta, najczęściej kojarzona z walką z wewnętrzną opozycją i ruchami niepodległościowymi, miała też w swoich strukturach wydziały zajmujące się działalnością wywiadowczą

<sup>1</sup> P. Piotrowski, *Wojskowa Służba Wewnętrzna 1947–1989*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2006, nr 6, s. 34.

<sup>2</sup> Tamże, s. 34–36.

i kontrwywiadowczą. Zakres zadań kontrwywiadowczych obu służb podległych MON i MSW w znacznej mierze się pokrywał, przy czym działania WSW skupiały się jednak bardziej w obrębie struktur samego wojska i powiązanego z nim otoczenia, natomiast SB zajmowało się głównie wyszukiwaniem zagrożeń w sektorze cywilnym poza strukturami wojska. W latach 80. XX w. w strukturze SB na szczeblu centralnym za zabezpieczenie kontrwywiadowcze jednostek wojskowych odpowiadał Departament II MSW<sup>3</sup>. Podlegały mu jednostki terenowe rozmieszczone przy Wojewódzkich Urzędach Spraw Wewnętrznych (dalej: WUSW). WUSW utworzono w 1983 roku poprzez przemianowanie dotychczasowych Komend Wojewódzkich Milicji Obywatelskiej (dalej: KW MO). WUSW pełniły funkcję terenowych organów MSW w zakresie ochrony bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego za pomocą SB i MO. W każdym WUSW znajdował się Wydział II, odpowiedzialny za zabezpieczenie kontrwywiadowcze, w tym ochronę obiektów o znaczeniu strategicznym. Był to terenowy odpowiednik Departamentu II MSW<sup>4</sup>. W niniejszym artykule skoncentrowano się na przedstawieniu zakresu działań Wydziału II WUSW w Pile w 1988 r.

W grudniu 1984 r. w pilskim WUSW pracowało łącznie 142 funkcjonariuszy SB, a w podległych mu Rejonowych Urzędach Spraw Wewnętrznych (dalej: RUSW) 64 funkcjonariuszy SB<sup>5</sup>. RUSW rozlokowane były w następujących miejscowościach województwa pilskiego: Chodzież, Czarneków, Trzcianka, Wałcz, Wągrowiec i Złotów. Poza tym w Pile istniał także Miejski Urząd Spraw Wewnętrznych<sup>6</sup>. W drugiej połowie lat 80. funkcję zastępcy szefa WUSW ds. SB w Pile pełnił ppłk Stanisław Zajac<sup>7</sup>. W podległym mu Wydziale II, odpowiedzialnym za zabezpieczenie kontrwywiadowcze województwa pilskiego, naczelnikiem był kpt. Henryk Wołoszyński<sup>8</sup>.

<sup>3</sup> *Aparat Bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3, 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 24.

<sup>4</sup> Tamże, s. 41–43.

<sup>5</sup> Tamże, s. 46.

<sup>6</sup> Tamże, s. 227–228.

<sup>7</sup> Stanisław Zajac – ur. 4 czerwca 1945 r. we wsi Dębniak. Pracę w SB rozpoczął w 1965 r. jako oficer operacyjny w referacie SB w Szczecinku. W latach 1966–1967 Roczna Oficerska Szkoła Operacyjna SB w CW MSW w Legionowie. Od 1974 r. starszy inspektor w Wydziale II KW MO w Koszalinie. Od 1979 r. zastępca naczelnika, a od 1982 r. naczelnik Wydziału II KW MO w Pile. Od 1 kwietnia 1985 r. do 31 lipca 1990 r. zastępca Szefa WUSW ds. SB w Pile. W tym okresie awansował od stopnia majora do pułkownika (AIPN Po, 0131/620. Akta personalne funkcjonariusz SB: Zajac Stanisław).

<sup>8</sup> Henryk Wołoszyński – ur. 1 października 1950 r. w Złotowie. Pracę w SB rozpoczął w 1973 r. jako oficer w Referacie ds. SB w Złotowie. Od 1975 r. w Wydziale II KWMO w Pile jako inspektor. Od 1977 r. słuchacz Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW w Legionowie. Od 1980 r. ponownie pracował w Wydziale II KWMO w Pile jako starszy inspektor. W kolejnych latach awansował na wyższe stanowiska w tym wydziale. Od 1982 r. zastępca Naczelnika Wydziału II w Pile. Od 1 sierpnia 1985 r. do 31 lipca 1990 r. pełnił funkcję Naczelnika Wydziału II

Obiekty i jednostki z terenu ówczesnego województwa pilskiego, które należało objąć ochroną kontrwywiadowczą, zostały wymienione w dokumencie z 30 stycznia 1988 roku<sup>9</sup>. Była to ocena stanu wywiadowczego zagrożenia województwa pilskiego, uwzględniająca uwarunkowania geograficzne, demograficzne i przemysł na terenie województwa. Wśród nich wyróżniono dwadzieścia dwa obiekty wojskowe należące do Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej (w dokumencie skróty WP i AR), które należało objąć ochroną. Zostały one opisane w sposób następujący:

*W północnej i północno-zachodniej części województwa zlokalizowane są następujące obiekty WP i AR:*

- 1/ Obiekt specjalny AR krypt. „MALINOWO” w Kolonii Brzeźnicy.*
- 2/ Pułk zmechanizowany i dywizjon rakietowy AR w Sypniewie.*
- 3/ Sztab 2. Dywizji Lotnictwa Myśliwsko-Bombowego w Pile /JW 4595/. Budynek Sztabu usytuowany jest na terenie JW 2377.*
- 4/ 6. Pułk Lotnictwa Myśliwsko-Bombowego w Pile z lotniskiem /JW 1316/. Lotnisko usytuowane jest w półn. zach. części Piły w rozwidleniu tras komunikacyjnych Piła – Wałcz, Piła – Gorzów Wlkp., Piła – Zawada. Pułk wyposażony jest w samoloty naddźwiękowe SU-22.*
- 5/ Batalion Zabezpieczenia 6 plmb /JW 3515/. Jednostka ta stacjonuje na terenie 6. plmb.*
- 6/ Bomboskład 6. plmb w Starej Łubiance. Obiekt usytuowany jest w masywie leśnym w sąsiedztwie trasy Stara Łubianka Czapłno.*
- 7/ 41. Składnica MPS w Dolaszewie /JW 2915/. Obiekt ten zaopatruje w paliwo 6. plmb.*
- 8/ 43. Batalion MPS Dolaszewie /JW 4555/. Jednostka jest częścią 41. Składnicy MPS.*
- 9/ Wyższa Oficerska Szkoła Samochodowa w Pile.*
- 10/ Pułk Inżynieryjno-Budowlany w Pile /JW 2777/. Jednostka ta wykonuje specjalne prace budowlane na terenach obiektów WP i AR.*
- 11/ Centralna Składnica Sprzętu Łączności w Pile /JW 1960/.*

WUSW w Pile. W tym okresie awansował od stopnia kapitana do podpułkownika (AIPN Po, 654/93, t. 1, Akta personalne funkcjonariusz SB: Wołoszyński Henryk).

<sup>9</sup> Naczelnik Wydziału II kpt. H. Wołoszyński musiał zdawać swojemu przełożonemu – zastępcy szefa WUSW ds. SB w Pile S. Zającowi – raport z działalności, dokonując oceny stanu zagrożenia oraz podjętych działań. Na koniec 1988 r. funkcjonariusz ten sporządził dokument zatytułowany: „Ocena stanu wywiadowczego zagrożenia terenu województwa pilskiego za rok 1988”. Raport z 15 grudnia 1988 r. sporządzony został w dwóch egzemplarzach. Na stronie tytułowej widnieje mało czytelna odręczna adnotacja opatrzona pieczęcią i podpisem zastępcy szefa WUSW ds. SB w Pile ppłk. Stanisława Zajęca, potwierdzająca jego otrzymanie i zaakceptowanie. Na ostatniej stronie dokumentu widnieje podpis i pieczęć jego wykonawcy, tj. Naczelnika Wydziału II WUSW w Pile, kpt. Henryka Wołoszyńskiego. AIPN Po, 06/294. Materiały Wydziału II WUSW w Pile przekazane do Wydziału „C” WUSW w Poznaniu (kontrwywiadowcze zabezpieczenie województwa pilskiego). Ocena stanu wywiadowczego zagrożenia terenu województwa pilskiego za rok 1988, k. 124–125.

- 12/ 21 Centralny Poligon Lotniczy w Nadarzycach wraz z lotniskiem zapasowym WP i AR w Nadarzycach.
- 13/ Centralny Poligon Pomorskiego okręgu Wojskowego w Okonku.
- 14/ Ośrodek Szkolenia Wojsk Lądowych w Okonku /JW 5956/.
- 15/ 2. Brygada Łączności w Wałczu /JW 2016/. Jest to jednostka Centralnego podporządkowania mająca za zadanie zapewnienie łączności dla frontu w wypadku wojny.
- 16/ 40. Warszawski Pułk Zmechanizowany w Wałczu /JW 3761/. Pułk wchodzi w skład 20 D.P. w Szczecinku.
- 17/ 16. Okręgowa Składnica żywności w Wałczu /J.w.2399/.
- 18/ 20. Magazyny Samochodowo-Czołgowe w Wałczu /J.W. 3741/. Jednostka ta wchodzi w skład 2. Brygady Łączności.
- 19/ 107. Wojskowy Szpital Garnizonowy w Wałczu.
- 20/ Kompania Radiotechniczna w Chwiramie /JW 3747/.
- 21/ 8. Pułk Lotnictwa Myśliwsko-Bombowego w Mirosławcu /JW 4499/. Obiekt znajduje się na pograniczu województw pilskiego i koszalińskiego, obecnie modernizowany przewidziany do wyposażenia w samoloty SU-22. Wchodzi w skład 3. DLMB w Świdwinie.
- 22/ 9. Pułk Lotnictwa Myśliwsko-Bombowego w Debrznie /JW 3779/, zlokalizowany na pograniczu województw pilskiego i słupskiego. Pułk wchodzi w skład 4. DLMB w Malborku.
- Osiem z wymienionych obiektów ma charakter pierwszo-rzutowy, tj. obiekt „MALINOWO”, pułk zmechanizowany i dywizjon rakietowy AR w Sypniewie, JW 3761 i 2016 w Wałczu, pułki lotnicze w Pile, Mirosławcu i Debrznie<sup>10</sup>.

Warto zaznaczyć, iż na pierwszym miejscu wymieniony został obiekt o kryptonimie „MALINOWO” w rejonie Kolonii Brzeźnicy, co świadczy o jego dużym znaczeniu. Była to jednostka, w której znajdowały się podziemne schrony przeznaczone do magazynowania głowic nuklearnych. Obiekt ten był tak tajny, że w omawianym okresie o jego przeznaczeniu nie wiedzieli nawet zabezpieczający go funkcjonariusze SB<sup>11</sup>.

<sup>10</sup> Tamże, k. 125–126.

<sup>11</sup> Był to jeden z trzech identycznych obiektów wybudowanych na terenie Polski w latach 1967–1970. Były to: Obiekt 3001 w Podborsku niedaleko Białogardu, Obiekt 3002 w Brzeźnicy-Kolonii k. Jastrowia oraz Obiekt 3003 w Templewie niedaleko Trzemeszna Lubuskiego. Obiekty zbudowali Polacy i przekazali je Rosjanom w 1970 r. Miały one służyć do przechowywania głowic nuklearnych dla rakiet taktycznych i taktyczno-operacyjnych oraz bomb lotniczych. W razie wybuchu wojny głowice te miały zostać wydane Wojsku Polskiemu, jeśli Rosjanie uznałyby to za konieczne. Obiekty te były ufortyfikowane i obsadzone rosyjskim garnizonem. Głównym elementem każdego obiektu były dwa duże podziemne schrony przeciwbombowe, w których znajdowały się magazyny głowic. Z zewnątrz cały teren był zalesiony w celu utrudnienia obserwacji. Szerzej na ten temat J. Lemański, *Tajna baza radziecka w okolicy Brzeźnicy Kolonii w świetle planów operacji „Wisła”*, „Studia i materiały do dziejów ziemi wałeckiej”, red. P. Bartosik, Wałcz 2010, nr 1, s. 88–100.



W 1988 r. na terenie województwa piłskiego odnotowano 124 przypadki pobytu dyplomatów z państw zachodnich, z czego 61 przypadków dotyczyło attaché wojskowych z państw NATO, zwłaszcza USA, Wielkiej Brytanii, Francji i Danii. W 40 przypadkach udokumentowano próby agresywnej penetracji pierwszorazowych jednostek WP i AR. Najwięcej takich przypadków odnotowano w czasie ćwiczeń o kryptonimach „Orzeł 88” i „Tarcza 88”. Jako najbardziej śmiały przykład penetracji wymieniono wtargnięcie brytyjskiego attaché wojskowego na teren poligonu w Okonku, który samochodem wjechał bezpośrednio pomiędzy ćwiczących żołnierzy. Zwrócono również uwagę na fakt częstego i regularnego zatrzymywania się obcych dyplomatów na noclegi w ośrodkach znajdujących się w pobliżu obiektów wojskowych. Jako najczęściej wybierane ośrodki wymieniono zajazd „Wszembór” w Łowiczu Waleckim oraz kamping w Iłowcu. Zwrócono uwagę na ich zachowanie polegające na próbach wykrycia ewentualnych podśłuchów i posiadanie bagażu, który był szczególnie przez nich ochraniaany. Jako miejsca zainteresowania dyplomatów wymieniano także obiekty AR w rejonie Kolonii Brzeźnicy, Sypniewa i Bornego Sulinowa, które były penetrowane piętnastokrotnie, jednostki WP garnizonu Wałcz – dziesięciokrotnie, z kolei obiekty lotnicze i MPS w Pile – siedmiokrotnie<sup>12</sup>.

Oprócz zagadnień związanych z obcymi dyplomatami zrelacjonowano zagadnienie pobytów zwykłych obcokrajowców na terenie województwa piłskiego. Odnotowano, iż w 1988 roku w sąsiedztwie obiektów wojskowych WP i AR przebywało 923 obywateli krajów kapitalistycznych, w tym 478 z RFN. W wyniku obserwacji tych cudzoziemców zwrócono uwagę na 7 osób, których zachowanie mogło wskazywać na prowadzenie działalności wywiadowczej. Jednocześnie wytypowano 12 podejrzanych cudzoziemców, których planowano poddać aktywnej kontroli w przypadku ponownego ich pobytu w rejonach obiektów wojskowych. W raporcie zwrócono uwagę na zwiększenie liczby wyjazdów do krajów kapitalistycznych obywateli Polski zamieszkających w pobliżu obiektów wojskowych. W omawianym roku odnotowano 3003 wyjazdy, z czego 1132 do państw NATO, traktując je jako potencjalne zagrożenie wywiadowcze, zwłaszcza w odniesieniu do faktu „200-procentowego wzrostu wyjazdów” w porównaniu z poprzednim 1987 r. W raporcie wyszczególniono i opisano 4 przypadki wizyt i kontaktów zagranicznych, które uznano za istotne i przeznaczone do dalszej obserwacji. Była to wizyta obywatela RFN, oficera Luftwaffe<sup>13</sup>, w miejscowości Prądy na polowaniu dewizowym. Odnotowano, że miejsce to znajdowało się w pobliżu tajnego obiektu AR „MALINOWO”, w pobliżu którego cudzoziemiec samotnie poruszał się kilka razy pożyczonym samochodem, będąc w posiadaniu aparatu

<sup>12</sup> AIPN Po, 06/294. Ocena stanu wywiadowczego zagrożenia terenu województwa piłskiego za rok 1988, k. 41–42.

<sup>13</sup> Luftwaffe (pol. broń powietrzna) – siły powietrzne Republiki Federalnej Niemiec.

fotograficznego. Zaplanowano jego dalszą obserwację, bowiem w Prądach był już trzy razy i zamówił kolejny pobyt na 1989 rok. Drugi przypadek dotyczył zgłoszonego przez tajnego współpracownika (dalej: tw) o ps. „41” spotkania na parkingu leśnym w Iłowcu dwóch obywateli RFN. Poruszali się oni samochodem, jednak w czasie postoju jeden z nich, korzystając z roweru, oddalił się leśną drogą w stronę poligonu wojskowego na ponad 2 godziny. Ustalono właściciela samochodu i fakt jego dotychczasowych dwóch pobytów na terenie województwa pilskiego, nie udało się jednak ustalić docelowego miejsca pobytu w Polsce. Trzeci przypadek, na który zwrócono uwagę, dotyczył czasowego pobytu mieszkańca Jastrowia określanego jako „T.D.”, właściciela firmy budowlanej, przebywającego we wrześniu 1988 r. w RFN na zaproszenie emigranta politycznego. Ustalono, że emigrant ten – według danych Wydziału II WUSW w Koszalinie – był podejrzewany o związki ze służbami specjalnymi RFN. W związku z tym, iż „T.D.” utrzymywał również kontakty z oficerami AR w Bornym Suliniowie i wykonywał tam usługi budowlane, uznano za celową jego dokładną obserwację. Czwarty przypadek dotyczył z kolei byłego oficera wojskowego w stopniu majora, określanego w dokumencie jako „N.J.”. Ustalono, iż nawiązał on kilka kontaktów z obywatelami RFN zajmując się współpracą przy przekazywanej przez nich do waleckiego dekanatu pomocy charytatywnej. Trzy razy miał przebywać w RFN, dodatkowo dwukrotnie widziany był w towarzystwie obywateli RFN w okolicy obiektów 2. Brygady Łączności w Wałczu. Dobra znajomość problematyki wojskowej związana z wcześniejszą służbą, jak i aktualne i stałe kontakty z obywatelami RFN wskazywały na konieczność dalszej obserwacji podejrzanego<sup>14</sup>.

W kolejnym podrozdziale raportu scharakteryzowano rozmiary i tendencje w ruchu międzynarodowym, pod kątem ich znaczenia dla pracy kontrwywiadowczej. Sprawie tej poświęcono aż osiem stron maszynopisu. Zwrócono uwagę na fakt stałego i dużego wzrostu wyjazdów zagranicznych mieszkańców województwa pilskiego. W 1988 roku odnotowano prawie 19 tys. takich wyjazdów, z czego 5600 do RFN. Jak podkreślono miał miejsce dwukrotny ich wzrost względem poprzedniego roku. Ustalono ponadto pobyt 4979 obcokrajowców na terenie województwa, z czego 75% mieli stanowić obywatele RFN. Opisano także zagadnienie ucieczek z kraju. Wskazano na 218 przypadków „nie powrócenia z zagranicznych wyjazdów” w 1988 roku, podczas gdy w roku poprzednim było ich jedynie 89. Wzrost tego zjawiska był więc proporcjonalny do wzrostu liczby wyjazdów. Skupiono się również na charakterystyce środowisk z których wywodzili się uciekinierzy, jak również na potencjalnych zagrożeniach kontrwywiadowczych z tym związanych. Wymieniono kilka konkretnych przykładów osób, które nie powróciły do kraju i mogły posiadać informacje interesujące obcy wywiad wojskowy. Wskazano na

<sup>14</sup> AIPN Po, 06/294, Ocena stanu wywiadowczego zagrożenia terenu województwa pilskiego za rok 1988, k. 43–45.

osoby, które były według posiadanych informacji przesłuchiwane przez służby wywiadowcze krajów NATO. Zwrócono również uwagę na osoby utrzymujące bliskie kontakty z krajem, mogące stanowić zagrożenie w przyszłości. 17 przypadków dotyczyło powrotu osób z zagranicy po przedłużonym samowolnie pobycie. Osoby te przesłuchiowano pod kątem kontaktów z obcymi służbami specjalnymi i policyjnymi oraz poddano sprawdzaniu – 6 osób skontrolowano w ramach prowadzonych spraw obiektowych<sup>15</sup>, z kolei 2 osoby poddano kontroli w ramach spraw operacyjnego sprawdzenia<sup>16</sup>. Próbowano również w czasie przesłuchań, jak i poprzez tajnych współpracowników rozpoznać i opisać środowisko emigracyjne za granicą, jak również metody postępowania z emigrantami za granicą przez tamtejsze władze. Argumentowano w tej sprawie: *W stosunku do omawianej kategorii osób przeciwnik bezwzględnie wykorzystuje fakt braku prawnej regulacji ich pobytu w kk lub podejmowania pracy bez wymaganego zezwolenia*. Obawiano się, iż w czasie zatrzymań przez tamtejszą policję w związku z nielegalnym pobylem bądź pracą osoby takie mogły być wypytywane pod kątem wywiadowczym<sup>17</sup>.

W dalszej części dokumentu opisano zagadnienia związane z firmami z terenu województwa, które ze względu na eksport produktów utrzymywały kontakty z zagranicą, wzmiankowano także o zaopiniowaniu przez Wydział II SB, na wniosek Wydziału Handlu i Usług Urzędu Wojewódzkiego w Pile, nowych firm, których właścicielami byli obywatele RFN i PRL. Nie stwierdzono w tym obszarze istotnych zagrożeń z punktu widzenia kontrwywiadowczego. Zauważone nieprawidłowości mogły ewentualnie zainteresować Wydział Przepływów Gospodarczych, któremu je przekazano<sup>18</sup>. Kolejne aspekty dotyczyły kontroli kontaktów zagranicznych w ramach przekazywanej z krajów zachodnich do Polski pomocy charytatywnej. W ramach tych działań nie stwierdzono istotnych zagrożeń poza dwoma ujawnionymi przypadkami fotografowania dworców PKP przez cudzoziemców, za co zostali oni ukarani mandatami. Poza tym wymieniono i opisano dwa przypadki przewozu darów, które z rozmaitych względów wzbudziły wątpliwości. Istniało podejrzenie, iż mogą być przykrywką dla innej działalności, w tym wywiadowczej – kilka osób poddano operacyjnej kontroli<sup>19</sup>.

<sup>15</sup> Sprawa obiektowa (SO) – sprawa operacyjna zakładana w celu „ochrony operacyjnej” instytucji, obiektów, organizacji lub środowisk. Definicja za: *Słowniczek niektórych pojęć używanych w resorcie, inwentarz archiwalny – nowy, rozszerzony przewodnik po zasobie przechowywanym w Instytucie Pamięci Narodowej*, <https://inwentarz.ipn.gov.pl> [dostęp: 25.08.2018].

<sup>16</sup> Sprawa Operacyjnego Sprawdzenia (SOS) – kategoria sprawy operacyjnej wszczynana w celu wyjaśnienia zdarzeń określanych jako „wroga działalność”, za: *Słowniczek niektórych pojęć...*, dz. cyt. [dostęp: 25.08.2018].

<sup>17</sup> AIPN Po, 06/294. Ocena stanu wywiadowczego zagrożenia terenu województwa pilskiego za rok 1988, k. 45–47.

<sup>18</sup> Tamże, k. 48–49.

<sup>19</sup> Tamże, k. 49–50.



Skoncentrowano się również na ruchu turystycznym oraz na tzw. polowaniach dewizowych obywateli zagranicznych. Podano w tym przypadku szereg danych statystycznych. Wyszczególniono ponadto cudzoziemców przebywających na terenie województwa – według posiadanych przez SB informacji byli oni prawdopodobnie pracownikami policji i wojska, utrzymującymi kontakty ze służbami specjalnymi swoich krajów. Wzmiankowano także o rozpoznanych sprawach związanych z niemieckim rewizjonizmem odnośnie do ziem włączonych do PRL po 1945 r. Skupiono się na wymienieniu rozpoznanych wizyt obywateli RFN związanych z tzw. Ziomkostwami oraz na ulotkach rewizjonistycznych rozprawianych na terenie województwa<sup>20</sup>.

W kolejnym rozdziale, zatytułowanym *Fakty zagrożenia wyjaśniane w ramach nowo założonych spraw operacyjnego sprawdzania i materiałów wstępnych*, wymieniono łącznie osiem nowych spraw operacyjnego sprawdzania, rozpoczętych w 1988 r. wobec osób podejrzanych o szpiegostwo. Ukazane zostały przyczyny rozpoczęcia każdej ze spraw, charakterystyka poszczególnych osób, kontakty zagraniczne oraz potencjalne zagrożenie jak również planowane przedsięwzięcia w celu dalszego rozpracowania. Sprawom nadano następujące kryptonimy: „Farmer”, „Drukarz”, „Górnik”, „Pilot” (sprawy założone przez WUSW w Pile), „Detal” (SB RUSW w Wągrowcu), „Turysta” (SB RUSW w Złotowie), „Turysta” oraz „Pilarz” (SB RUSW w Wałczu). Dodatkowo scharakteryzowano tzw. materiały wstępne dotyczące sprawdzania trzech figurantów<sup>21</sup>, dwóch z Piły i jednego z Wałcza, wobec których nie rozpoczęto jeszcze spraw i nie nadano im kryptonimów<sup>22</sup>.

Warto w tym miejscu zacytować fragment, w którym wyszczególniono sprawy ewidencji operacyjnej zawierające kryptonimy wszystkich prowadzonych spraw przez Wydział II WUSW w Pile i podległe mu RUSW:

## II. SPRAWY EWIDENCJI OPERACYJNEJ.

### 1. Stan spraw ewidencji operacyjnej na koniec 1988 roku.

W okresie sprawozdawczym po pionie II prowadzone:

- 1 sprawę operacyjnego rozpracowania<sup>23</sup> krypt. „MAŁGORZATA” prowadzoną przy udziale Wydz. III Dep. II MSW;
- 21 spraw operacyjnego sprawdzenia w tym:

<sup>20</sup> Tamże, k. 50–52.

<sup>21</sup> Figurant – w dokumentach SB określenie osoby sprawdzanej, kontrolowanej lub rozpracowywanej w ramach sprawy operacyjnej, za: *Słowniczek niektórych pojęć...*, dz. cyt. [dostęp: 25.08.2018].

<sup>22</sup> AIPN Po, 06/294, Ocena stanu wywiadowczego zagrożenia terenu województwa pilskiego za rok 1988, k. 52–58.

<sup>23</sup> Sprawa Operacyjnego Rozpracowania (SOR) – kategoria sprawy operacyjnej, polegającej na intensywnej inwigilacji osoby lub grupy osób, za: *Słowniczek niektórych pojęć...*, dz. cyt. [dostęp: 25.08.2018].

a/ Wydział prowadził s.o.s. krypt. krypt. „KURACJUSZ”, „KADROWIEC”, „LEŚNIK”, „HOROSKOP”, „JANKES”, „BANKOWIEC”, „LQWIRANT”<sup>24</sup>, „PRZEMYTNIK”, „SZWAJCAR”, „KELNER”, „FARMER”, „DRUKARZ”, „GÓNIK”, „PILOT”.

b/ RUSW w Trzciance – s.o.s. krypt. „OGRODNIK”, w Wałczu s.o.s. – krypt. „KANGUR”, „PILARZ”, „TURYSTA”, w Złotowie – s.o.s. krypt. „TURYSTA”, „AMANT”, w Wągrowcu – s.o.s. „TURYSTA”.

- 10 spraw obiektowych krypt. krypt. „TARCZA”, „ZAPORA”, „FALA”, „MOOR”, „POSTÓJ”, „TURYSTA”, „BUMERANG”, „LOTOS”, „TURA”, „ŻURAWIE”, do których łącznie zarejestrowano 85 osób /w tym w br. 8/.
- 20 kwestionariuszy ewidencyjnych<sup>25</sup>, w tym 7 prowadzi Wydział, SB RUSW w Chodzieży – 1, Trzciance – 1, Wałczu – 7, Złotowie – 4.
- 37 materiałów wstępnych i 7 zabezpieczeń operacyjnych<sup>26</sup>.

W dalszej części dokumentu przedstawiono przebieg działań podjętych w 1988 r. w wybranych 12 najciekawszych sprawach operacyjnego sprawdzania. Scharakteryzowano ponadto działania w sprawach o kryptonimach: „Kuracjusz”, „Horoskop”, „Szwajcar”, „Kadrowiec”, „Leśnik”, „Kelner”, „Przemytnik”, „Lawirant”, „Bankowiec”, „Jankes”, „Amant” i „Kangur”<sup>27</sup>. W raporcie zatytułowanym *Praca z osobowymi źródłami informacji* podano, jak następuje:

*1. Stan osobowy źródeł informacji Wydziału II na koniec 1988 r.*

*Stan sieci tajnych współpracowników wykorzystywany przez pion II liczy 320 jednostek, z czego na Wydział przypada 190 tw. Statystycznie, każdy pracownik Wydziału z kierownictwem łącznie obsługuje 10,56 tw. /Wobec 9,3 na koniec ubr./.* Przy czym nadmienić należy, iż 10 pracowników operacyjnych Wydziału obsługuje po 11–15 jednostek tw, 5 pracowników po 6–10 tw. Natomiast 2 funkcjonariuszy nie posiada na stanie agentury. Dotyczy to ppor. Zb. Woiczuka przywróconego do wykonywania obowiązków służbowych w październiku br. oraz kpr. S. Woźniaka, przyjętego na stan Wydziału w listopadzie 1988 r.

*Rozbicie obciążenia i ilości pozyskań przez poszczególne jednostki rejonowe jest następujące:*

|                          |        |                    |         |
|--------------------------|--------|--------------------|---------|
| RUSW w Chodzieży posiada | 13 tw, | pozyskał w 1988 r. | 1 tw.   |
| RUSW w Czarnkowie        | „      | 8 „                | „ „ 1 „ |

<sup>24</sup> W dokumencie widnieje błąd: zamiast kryptonimu „LQWIRANT” powinno być „LAWIRANT”.

<sup>25</sup> Kwestionariusz ewidencyjny (KE) – niższa kategoria sprawy operacyjnej polegającej na inwigilacji i kontroli operacyjnej podejrzanej osoby. KE – potocznie nazywany „teczką” – zakładano osobom nieprowadzącym w chwili rozpoczęcia obserwacji wrogiej działalności. W KE odnotowywano przebieg inwigilacji oraz zebrane informacje, za: *Słowniczek niektórych pojęć...*, dz. cyt. [dostęp: 25.08.2018].

<sup>26</sup> AIPN Po, 06/294, Ocena stanu wywiadowczego zagrożenia terenu województwa pilskiego za rok 1988, k. 58–59.

<sup>27</sup> Tamże, k. 59–65.

|                  |   |      |   |   |   |     |
|------------------|---|------|---|---|---|-----|
| RUSW w Trzciance | „ | 12 „ | „ | „ | „ | 2 „ |
| RUSW w Wągrowcu  | „ | 13 „ | „ | „ | „ | 1 „ |
| RUSW w Wałczu    | „ | 37 „ | „ | „ | „ | 8 „ |
| RUSW w Złotowie  | „ | 47 „ | „ | „ | „ | 4 „ |

Wydział na zaplanowaną liczbę 25 pozyskań wykonał plan w 100%, co w rozbiściu na poszczególne Sekcje Wydziału przedstawia się następująco:

|            |                         |                             |
|------------|-------------------------|-----------------------------|
| Sekcja III | – 6 tw na zaplanowanych | 7 tajnych współpracowników, |
| Sekcja IV  | – 5 „                   | „ „ 5 „ „                   |
| Sekcja VI  | – 7 „                   | „ „ 6 „ „                   |
| Sekcja XII | – 7 „                   | „ „ 7 „ „                   |

Z czynnej sieci agenturalnej wyeliminowano 8 tw. Przekazano natomiast, innym jednostkom łącznie 13 jednostek tw, w tym dla RUSW w Złotowie – 8 tw, RUSW w Wałczu – 2 tw, Wydziału II WUSW w Gdańsku 1 tw oraz tut. Sekcji „B” – 1 tw. Ponadto, dla potrzeb Inspektora Dep. I przy kierownictwie WUSW przekazano 1 tajnego współpracownika.

Wydział nie przejmował osobowych źródeł informacji z innych jednostek.

W omawianym okresie Wydział II pozyskał do współpracy pod kątem działań perspektywicznych 8 tw /ps. ps. „ADAM”, „ALFRED”, „ANDRZEJ”, „EDWARD”, „JAN”, „PAWEŁ”, „STEFAN”, „ZBIGNIEW”/ oraz dwie jednostki rokujące szanse na wykorzystanie ofensywne pod rezydentury placówkowe kk.

Na koniec 1988 r. Wydział dysponował 10 lokalami kontaktowymi i 1 MK<sup>28</sup>. W okresie sprawozdawczym złożono w archiwum 2 LK, organizując równolegle dwie jednostki.

W bieżącym roku Wydział wynagrodził 50 tajnych współpracowników /tj. 26,2% stanu posiadanej sieci tw/, łączną kwotą 211.430,- złotych. Najwyższe łączne wypłaty z „poz.” 1” funduszu „0” wynosiły 12.950,- zł /dla tw ps. „JANUSZ”/, 10.000,- zł. /dla tw ps. „ANNA”/ 9.000,- zł// dla tw ps. „KAROLIŃSKI/. Wymienione źródła brały udział w realizacji zadań o charakter[ze] operacyjnym. Średnie wynagrodzenie kształtowało się na poziomie 4.229,- złotych<sup>29</sup>.

Wskazane zostały również tzw. działania agenturalne poza granicami kraju. Wzmiankowano, iż miały one charakter „ogólno-rozpoznawczy”, mając na celu uzyskanie informacji o środowiskach polonijnych w krajach kapitalistycznych oraz o strukturze tamtejszych instytucji administracyjnych i policyjnych. Z analizowanego raportu wynika, iż w 1988 roku Wydział II WUSW w Pile przygotował i skierował do takiej pracy za granicą 72 tajnych współpracowników. W opinii SB najlepsze wyniki uzyskało pięciu TW o ps. ps. „Kazimierz”, „Andrzej”, „Karol”, „Wiktor” i „Polonez”. Rezultaty ich działań dotyczyły głównie nawiązania kontaktów z osobami mającymi związki z zagranicznymi instytucjami policyj-

<sup>28</sup> MK – mieszkanie konspiracyjne. Zob.: *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa 1945–1989*, red. T. Ruzikowski, Warszawa 2004, s. 20, 148.

<sup>29</sup> AIPN Po, 06/294, Ocena stanu wywiadowczego zagrożenia terenu województwa pilskiego za rok 1988, k. 65–67.

nymi i wojskowymi bądź z przedstawicielami polonii. Za „interesujące” uznano przywiezienie z RFN do Polski przez TW „Polonez” kasety magnetowidowej o tematyce wojskowej<sup>30</sup>. W jednym z podpunktów scharakteryzowano przebieg działań ofensywnych<sup>31</sup>. Działania takie wiązały się często z koniecznością wejścia w kontakt ze służbami specjalnymi przeciwnika, wymagana była zgoda przełożonych szczebla centralnego, wówczas Departamentu II MSW. Do realizacji tych działań wskazano TW o ps. „Janusz”, „Maciej”, „Bartosz”, „Tadeusz”, „Anna”, „Karoliński” i „Edward”<sup>32</sup>.

W podsumowaniu działań ofensywnych odnotowano:

*Ponadto pełnym przeszkoleniem i kompletowaniem niezbędnej dokumentacji objęto trzech dalszych tajnych współpracowników ps. ps. „ARTUR”, „MIKOŁAJ”, „SŁOŃ”, z udziałem których przewiduje się realizację działań specjalnych zarówno w kraju, jak i za granicą. Jednostki te wstępnie zostały zaakceptowane do działań specjalnych przez Wydział II i III Dep. II. Równolegle cyklem szkolenia objętych jest 9 tajnych współpracowników /ps. ps. „13”, „39”, „MICHAŁ”, „ZDZISŁAW”, „MISZA”, „SOSNA”, „ŚWIERCZEWSKI”, „GURU”, „GAMA”/, z udziałem których przewiduje się w najbliższej perspektywie realizację zadań ofensywnych<sup>33</sup>.*

Wydział II WUSW w Pile współpracował w działaniach kontrwywiadowczych ze służbami kontrwywiadu WP i AR. W tym zakresie odbywano cykliczne spotkania z przedstawicielami AR i opracowywano wspólne plany. Wytypowano 8 mieszkańców województwa pilskiego do wspólnej kontroli. Chwalono dobrą współpracę z oficerami WSW w zakresie ochrony jednostek WP. Współpraca Wydziału II wyglądała podobnie także z jednostkami terenowymi, głównie RUSW w Wałczu, Złotowie i Wągrowcu, co zaowocowało założeniem czterech spraw o kryptonimach: „Turysta”, „Pilarz” w Wałczu, „Detal” w Wągrowcu oraz „Turysta” w Złotowie. Współpracowano ponadto z Departamentem II MSW, do którego przesłano 75 meldunków operacyjnych i szyfrogramów<sup>34</sup>.

Na temat „stanu dyscypliny” w Wydziale II czytamy:

<sup>30</sup> Tamże, k. 67.

<sup>31</sup> Zdaniem B. Piaseckiego kontrwywiad ofensywny polega na kontrolowaniu działań przeciwnika, manipulowaniu nimi, wpływaniu na nie, zdobywaniu informacji na temat sposobu działań przeciwnika, jego kontaktów, celów, jakie chce osiągnąć, oraz stanu wiedzy, zob. B. Piasecki, *Kontrwywiad ofensywny jako element systemu bezpieczeństwa państwa*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, nr 10 (6), s. 262.

<sup>32</sup> AIPN Po, 06/294, Ocena stanu wywiadowczego zagrożenia terenu województwa pilskiego za rok 1988, k. 68–70

<sup>33</sup> Tamże, k. 70.

<sup>34</sup> Tamże, k. 70–71.

*Stan dyscypliny pracowników Wydziału II należy uznać za zadawalający. W 1988 roku odnotowano przypadek zawieszenia pracownika w czynnościach służbowych w związku z jego sytuacją rodzinną. Wymieniony, po dokonaniu niezbędnych wyjaśnień, przywrócony został do pełnych praw funkcjonariusza SB. W okresie sprawozdawczym szczególnie duże zaangażowanie w realizację stawianych zadań operacyjnych, poza kierownikami poszczególnych sekcji, wykazali tow. tow. R. Luch, H. Pawlak, M. Mieszczuk, L. Wojtysiak<sup>35</sup>.*

Główne kierunki planowanych działań operacyjnych w 1989 roku miały dotyczyć działalności prewencyjnej w zakresie kontroli dyplomatów przebywających na terenie województwa, zwiększenia ruchu międzynarodowego oraz ucieczek z kraju w zakresie planowanej ochrony obiektów wojskowych, zwiększenia kontroli nad zagadnieniem rewizjonizmu zachodnioniemieckiego poprzez zwiększenie sieci agentów oraz zacieśnienie współpracy z innymi pionami SB. Wyszczególniono sześć spraw dotyczących osób podejrzanych o prowadzenie działalności wywiadowczej o kryptonimach: „Szwajcar”, „Kuracjusz”, „Pilot”, „Przemytnik”, „Bankowiec” i „Kadrowiec”. Wobec poszczególnych osób zaplanowano rozszerzenie działań, głównie poprzez zastosowanie tajnych przeszukań i intensyfikacji pracy tajnych współpracowników. Zaplanowano dalszą rozbudowę sieci TW – w celu pozyskania „jednostek perspektywicznych, partnerskich i kwalifikujących się do działań ofensywnych”. Podkreślono ponadto konieczność optymalnego wykorzystania sieci agenturalnej, tak aby mogły z niej skorzystać również inne wydziały SB, odpowiedzialne np. za sprawy gospodarcze<sup>36</sup>.

## Podsumowanie

*Ocena stanu wywiadowczego zagrożenia terenu województwa pilskiego za rok 1988 jest niejako analizą działań Wydziału II SB. Dokument umożliwia bliższe poznanie metodyki i schematów pracy kontrwywiadowczej tej instytucji oraz stanu liczbowego osób objętych różnymi zakresami inwigilacji. Głównym celem SB były działania o charakterze prewencyjnym i zapobiegawczym, wymierzone we wszelkie osoby mające związek z tzw. krajami kapitalistycznymi oraz z osobami mającymi dostęp do informacji związanych z obronnością. Polegało to na kontroli i nadzorze nad wszelkimi kontaktami obywateli polskich z zagranicą i obcokrajowcami oraz nadzorowaniu i obserwacji działań cudzoziemców na terenie województwa (trasy przejazdów, cele podróży, kontakty z ludnością miejscową oraz prewencyjne sprawdzanie osób mogących mieć dostęp do informacji o charakterze wojskowym). W wyniku szeroko zakrojonej działalności wyłanianio*

<sup>35</sup> Tamże, k. 71.

<sup>36</sup> Tamże, k. 71–72.



osoby podejrzane o działania wywiadowcze i poddawano je wnikliwej kontroli w ramach indywidualnych spraw operacyjnych. Realizacja wymienionych celów odbywała się poprzez zbieranie informacji od wszystkich służb i instytucji, a także przede wszystkim od tajnych współpracowników, których sieć stale powiększano, na bieżąco analizując ich przydatność w pracy.

W latach 80. XX w. wyjazdy zagraniczne, zwłaszcza do tzw. krajów kapitalistycznych, były rzadkością i przywilejem udostępnianym przez władze wybranym obywatelom w niewielkiej liczbie. Również dostępność środków komunikacji była nieporównywalnie uboższa, telefonami dysponowała tylko niewielka grupa osób prywatnych, a na posiadanie nadajnika radiowego potrzebne było pozwolenie. Dodatkowo społeczeństwo objęte było siecią tajnych współpracowników SB, którzy z różnych pobudek informowali swoich mocodawców o wszelkich podejrzanych zjawiskach w społeczeństwie. Kluczem do objęcia społeczeństwa inwigilacją stało się zbieranie wszelkich możliwych informacji o obywatelach, ich kontaktach, poglądach i wykroczeniach przeciw władzy.

W analizowanym dokumencie z 1988 roku zwrócono uwagę na nieuchronne zmiany, które wpływały na utrudnienie inwigilacji. Zaobserwowano m.in. rosnącą liczbę wyjazdów zagranicznych obywateli PRL. Przewidywano, iż będą one miały charakter wzrostowy w roku następnym. Były to symptomy końca ówczesnego systemu ustrojowego w Polsce, który nastąpił w 1989 roku, oraz likwidacji Służby Bezpieczeństwa w 1990 roku.

**Słowa kluczowe:** *Kontrwywiad, Służba Bezpieczeństwa, Departament II, Wydział II, województwo piłskie, Piła, Walcz, tajny współpracownik, inwigilacja*

## Summary

### **Operational activities of the 2nd Division of the Provincial Office of Internal Affairs in Piła in the field of counterintelligence security of military units in the subordinate area in 1988**

The article introduces the methodology and workflows, which were used at the end of the 1980s by the Second Division of the communistic Security Service (SB) of the WUSW (Voivodship Office of Internal Affairs in Piła). The Department was responsible for the intelligence protection and security of military facilities in the Piła province. The reader has the opportunity to learn about the scope of activities and methods used by the Second Department on the basis of a secret document entitled: „Assessment of the intelligence threats for the Piła region in year 1988”. The document was prepared on December 15, 1988 by the Head of Second Department WUSW in Piła, cpt. Henryk Wołoszyński, in order to report to her supervisor, Deputy Chief of

the Social Security Department for the Security Service in Piła, lt. col. Stanisław Zajac. This document is currently stored in the archive of the Institute of National Remembrance (pol. IPN) in Poznań.

**Keywords:** *Counterintelligence, Security Service, Department II, Division II, Piła province, Piła, Wałcz, secret collaborator, surveillance*

## Bibliografia

### Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu, sygn. 06/294, 654/93, t. 1, 0131/620

### Opracowania

*Aparat Bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3, 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008.

*Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa 1945–1989*, red. T. Ruzikowski, Warszawa 2004.  
Lemański J., *Tajna baza radziecka w okolicy Brzeżnicy Kolonii w świetle planów operacji „Wisła”*, „Studia i materiały do dziejów ziemi wałeckiej”, red. P. Bartosik, Wałcz 2010, nr 1.

Piasecki B., *Kontrwywiad ofensywny jako element systemu bezpieczeństwa państwa*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, nr 10 (6).

Piotrowski P., *Wojskowa Służba Wewnętrzna 1947–1989*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 6.

### Strony internetowe

*Słowniczek niektórych pojęć używanych w resorcie, inwentarz archiwalny – nowy, rozszerzony przewodnik po zasobie przechowywanym w Instytucie Pamięci Narodowej*, <https://inwentarz.ipn.gov.pl>.